

TAIKOJA JA TAITOJA

Koulukiusaaminen ja selviytymiskeinot kahdessa valitussa nuortenkirjassa

Anne Ahonen

Kandidaatintutkielma

Oulun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Kirjallisuus

marraskuu 2016

SISÄLLYS	
1 JOHDANTO	3
2 KIUSAAMINEN ILMIÖNÄ	5
2.1 Mitä kiusaaminen on?	5
2.2 Kiusaamisen seuraukset	6
2.3 Kiusatun ja kiusaajan olemus	6
2.4 Kiusaamisesta selviytyminen	7
3 KOULUKIUSAAMINEN TUTKIMUKSEN KOHTEENA	8
3.1 Koulukiusaaminen suomalaisissa tutkimuksissa	8
3.2 Koulukiusaaminen kirjallisuudentutkimuksessa	9
3.3 Koulukiusaaminen kirjallisuudessa	10
4 <i>SOFIA JA KARHUNKYNSI</i>	11
4.1 Sofian tarina	12
4.2 Sofia selviää	12
4.2.1 Ymmärtäminen	12
4.2.2 Alistuminen ja näkymättömyys	13
4.2.3 Unelmointi ja taikavoimat	14
4.2.4 Korppi nimeltä Anselmi	16
4.2.5 Uudet ystävät, liittoutuminen muiden kanssa	16
4.2.6 Aikuisiin turvautuminen	17
5 <i>MARENKIKEIJU</i>	19
5.1 Ulpun tarina	19
5.2 Ulpukin selviää	20
5.2.1 Arvon kieltäminen ja ajatus omasta menestyksestä	20
5.2.2 Selittely	21
5.2.3 Pako, unelmointi ja taikavoimat	22
5.2.4 Syöminen ja ruoka	24
5.2.5 Ystävä	25
6 KOHDETEOSTEN OPETTAVUUS JA HOITAVUUS	26
7 PÄÄTÄNTÖ	28
Lähdeluettelo	29

1 JOHDANTO

Kiusaaminen on aiheena lähes jokaista koskettava. Uskon, että kaikki ovat kokeneet kiusaamista joko kiusaajana, kiusattuna tai seuraajana. Gordon ym. ovat pohtineet etnografisessa koulututkimuksessaan tätä ilmiötä eli miten tutkia tuttua uusin silmin (Gordon ym. 2004, 172). Ilmiön näennäisestä tuttuudesta johtuen halusin tutkielmassani aluksi selventää kiusaamisen määritelmää ja siihen liittyviä käsitteitä.

Nuortenkirjallisuudentutkimuksessa kohtaavat eri tieteenalat. Kansainvälisissä nuorisokirjallisuuden konferensseissa on mukana kirjallisuustieteilijöitä, kasvatustieteilijöitä, taiteentutkijoita, kirjastovirkailijoita ja opettajia. (Rättyä 2000, 128.) Tutustuessani koulukiusaamisteemaan kirjallisuudessa ja tutkimuksessa huomasin saman ilmiön. Koulukiusaaminen näkyy laajasti kirjallisuudessa. Aiheesta on tehty lukuisia tutkimuksia, siihen puuttumisesta on kirjoitettu useita oppaita, joista esimerkkinä Salmivallin (2003) *Koulukiusaamiseen puuttuminen*, Hamarus, Holmberg-Kalenius & Salmen (2015) *Opas kiusaamisen jälkihoitoon* ja Höistadin (2003) *Irti kiusaamisen kierteestä*.

Minä olen nähnyt kiusaamisen seurauksia toimiessani sairaanhoitajana aikuispsykiatrian poliklinikalla ja hoito-, tutkimus- ja kuntoutusosastoilla. Ei ole tietenkään yksiselitteisesti osoitettavissa, mistä myöhemmät elämänvaikeudet johtuvat, mutta kiusatuksi tuleminen toistuu tarinoissa huolestuttavan paljon. Ihmiset useimmiten kuitenkin selviävät kiusaamisesta; vähintään pysymällä hengissä. Halusin kandidaatintyössäni tutkia tätä merkityksellistä kehitykseen ja kasvuun vaikuttavaa ilmiötä. Tutkielmani on kaksiosainen. Pääasiallinen tavoitteeni on tutkia sitä millaisia keinoja selviytyä koulukiusaamisesta on kuvattu nuortenkirjallisuudessa. Aloitan kuitenkin selventämällä kiusaamista ilmiönä, kiusaajan ja kiusatun olemusta, kiusaamisen seurauksia ja siitä selviytymistä. Tutkin kiusaamisen kuvauksia tutkimuskirjallisuudessa, kaunokirjallisuudessa ja kaunokirjallisuuden tutkimuksessa. Näitä taustatietoja ja -ajatuksia mielessä pitäen perehdyn tarkemmin kahteen koulukiusaamista käsittelevään nuortenkirjaan ja koulukiusattujen henkilöhahmojen selviytymiskeinoihin.

Kohdeteokseni ovat Silja Kiehelän *Sofia ja karhunkynsi* (2003) ja Laura Lähteenmäen *Marenkikeiju* (2007). Kohdeteoksia valitessani minulla oli muutamia kriteereitä. Halusin tutkia 2000-luvulla kirjoitettuja suomalaisia teoksia, joiden keskeinen teema on koulukiusaaminen. Halusin teoksien olevan pääasiassa koulukiusatun henkilöhahmon näkökulmasta kuvattuja. Lisäksi päädyin valitsemaan teokset, joissa kiusattu henkilö on tyttö. Laura Lähteenmäen teosta suositteli Myry Voipio ja Kiehelän teos valikoitui muuten sopivaksi. Yleisenä lasten- ja nuortenkirjallisuuden rajana on lapsen kymmenes ikävuosi (Sarmavuori 2011, 193). Kohdeteokset voidaan nähdä tarkoitettuna 9-12-vuotiaille.

Tutkielmani tarkoituksena on havainnoida, eritellä ja tulkita koulukiusaamisesta selviytymistä. Tutkimuskohteena on inhimillinen kokemus- ja elämysmaailma ainutkertaisena kokemuksena kaunokirjallisissa teoksissa kuvattuna. Kuvauksen kohteena ovat selviytymiskuvaukset, jotka ovat henkilön tietoista tai tiedostamatonta kognitiivista prosessia tavoitteen saavuttamiseksi. Teoksen kognitiivisuus muodostuu henkilöiden kognition kuvauksesta. (Kajannes 2000, 57.)

Selviytymisen teema ohjaa kaunokirjallisten teosten analyysiäni. Sosiaalipsykologi Krisse Lipponen mukaan resilienssi eli selviytymiskykyisyys sisältää oman selviämishalun, omien voimavarojen tunnistamisen ja käyttöönoton sekä avun hakemisen muilta esimerkiksi läheisiltä tai viranomaisilta. Selviytymiskyky on yhteydessä optimismiin ja hallinnantunteeseen. Lasten ja nuorten selviytymiskykyä voi kehittää ja siten lisätä selviytymisasennetta ja toisiin tukeutumista. (Lääperi, 2016.) Pohdin analyysissä henkilöhahmojen selviytymistä myös resilienssi-käsitteen valossa.

Elämysmaailman analyysi ohjaa teoksien kokonaistulkintaa. Fenomenologinen näkökulma olettaa fiktiivisen henkilöhahmon ja reaalisen henkilön elämysmaailman olevan rinnakkaisia. Lukija nähdään vuorovaikutuksessa kirjailijan kanssa. (Kajannes 2000, 51–52.) Merkitys rakentuu tekstin ja lukijan vuoropuhelussa ja tulkinta on mukana koko lukemisprosessissa (Kajannes 2000, 69–70). Otteeni on fenomenologis-kognitiivis-psykologinen. Kaunokirjallisten teosten taustavaikuttajana tutkielmassani ovat kotimaiset koulukiusaamistutkimukset ja se suuntaa pohdintaani myös kasvatustieteelliseen suuntaan. Lisäksi pohdin teosten käyttökelpoisuutta kirjallisuusterapeuttisessa mielessä.

2 KIUSAAMINEN ILMIÖNÄ

Tässä luvussa selvennän koulukiusaamista ilmiönä. Aluksi tuon lyhyesti esille kiusaajan ja kiusatun ominaisuuksia. Kerron kiusaamisen seurauksista muutaman tutkimuksen avulla. Lopuksi selvennän kiusaamisesta siitä selviytymistä tutkimusten ja muun kirjallisuuden avulla. Tällä katsauksella taustoitan kaunokirjallisuuden tutkimustani.

2.1 Mitä kiusaaminen on?

Christina Salmivallin (2010, 12–14) mukaan kiusaaminen määritellään yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvana käyttäytymisenä, joka on tahallisen vihamielistä ja jonka tarkoituksena on aiheuttaa toiselle harmia, haittaa tai pahaa mieltä. Ominaista kiusaamiselle on osapuolten epätasaväkisyys joko fyysisen voiman, ryhmäaseman, tukijoukkojen tai muiden ominaisuuksien ja resurssien suhteen. Koulukiusaaminen eroaa muusta aggressiivisesta käyttäytymisestä selkeän roolijaon ja keskinäisten voimasuhteiden osalta. Kiusaaminen voi olla sanallista tai fyysistä. Se voi olla epäsuoraa tai omaisuuteen kohdistuvaa. Kiusaaminen voi tapahtua internetin tai puhelimen kautta.

Salmivallin mukaan eri tutkimusten mukaan peruskoululaisista lapsista koulukiusattuja on viidestä viiteentoista prosenttia. Ensimmäisestä kuudenteen luokka-asteeseen jokaisesta luokasta on usein löydettävissä ainakin yksi lapsi, joka joutuu systemaattisen kiusaamisen kohteeksi. Kiusaaminen on kehityksellinen riski. Se on pitkäaikainen, pysyvä tilanne ja siihen liittyy kokonaisvaltainen ihmisarvon menetys vertaisryhmässä. Kiusatuksi tuleminen voi aiheuttaa kierteen; kiusattua pidetään kiusaamisen seurauksena erilaisena ja vähempiarvoisena, jopa kiusaamisen ansaitsevana. (Salmivalli 2010, 17, 25.) Tyttöillä on usein poikia suurempia odotuksia ystävyys-suhteisiin liittyen. Siksi myös ristiriidat ystävyys-suhteissa voivat olla tytöille vakavampia kuin pojille. (Gordon ym. 2004, 187.)

2.2 Kiusatun ja kiusaajan olemus

Salmivallin mukaan kiusatuksi joutuvat helpommin ulkoisesti poikkeavan näköiset ja temperamentiltaan ääripäät. Suurimpana riskinä hän pitää arkuutta, epävarmuutta ja huonoa itsetuntoa. Tällaiset lapset ovat helposti voitettavissa ja heitä ei todennäköisimmin puolusteta. (Salmivalli 2010, 38–39.) Kiven artikkelin mukaan herkästi reagoiva lapsi ja nuori voi joutua toisten uhriksi. Mikäli ympäristössä ei ole ketään, joka puolustaisi kiusattua, kiusattu alkaa ajatella, että ansaitsee tulla kiusatuksi. (Kivi 2009, 194.) Kuka tahansa voi joutua kiusatuksi. Syy kiusaamiseen etsitään ja tuotetaan. Kiusattu tuntee kiusaamisesta usein syyllisyyttä ja häpeää. (Pölkki 2015.)

Kiusaajien ominaisuuksiksi Salmivalli mainitsee erityisesti yleisen aggressiivisuuden muita ihmisiä kohtaan. Taustalla on muita lapsia useammin rajojen puutetta, kotona tapahtuvaa lapsen alistamista, tunnekyllmyyttä lasta kohtaan ja fyysisesti ja/tai henkisesti poissaoleva isä. (Salmivalli 2010, 38–39.) Kiusaajan itsetunto on usein keskimääräistä parempi. Sen sijaan se voi olla rakenteeltaan sellainen, että kiusaaja haluaa tuoda itseään esille eikä pysty ottamaan vastaan palautetta itsestään. (Kivi 2009, 195.) Kiusaaminen voi olla kiusaajan vallanhalua ylläpitää asemansa ja ympäröivän joukkionsa. Kiusaamisen kohde voi sinänsä olla toissijaista. (Pölkki 2015.)

2.3 Kiusaamisen seuraukset

Kiusaaminen on vakava yhteiskunnallinen ongelma. Sen seurauksena voi olla syrjäytyminen ja mielenterveysongelmat. Vaikka osa kiusatuista selviytyy, osa kantaa sen vakavia seurauksia koko elämänsä. Kiusaamisen vaikuttaa itsetuntoon ja identiteettiin. Kiusattu voi alkaa nähdä itsensä ja kykynsä vääristyneinä. Kiusaamisen seurauksina voi olla myös aggressiivisuutta ja syömishäiriöitä (Pölkki 2015.) Kiusaamisesta seuraa yleistä ahdistuneisuutta, sosiaalista ahdistuneisuutta, huonoa itsetuntoa, kielteinen minäkuva, yksinäisyyttä, masentuneisuutta, jopa itsetuhoajatuksia. Vaikkakin nykyisiä koulusurmia uutisoidessa tuodaan esille koulusurmaajan kiusattuna olemisen kokemuksia, pääsääntöisesti kiusatuista tulee arempia, vetäytyvämpiä ja vähemmän aggressiivisiä. (Salmivalli 2010, 27.)

Salmivalli toteaa, että suomalaistutkimuksen mukaan nuoruusikäisenä kiusatuksi tulleet kärsivät muita enemmän masennuksesta ja huonosta itsetunnosta. Heidän on myös vaikeampi luottaa toisiin ihmisiin ja muiden hyväntahtoisuuteen. Kiusaamisen seurauksia lieventää kotoa saatu hyväksyntä. ja se, että kuuluu kiusaamisesta huolimatta johonkin ryhmään koulussa tai vähintään omaa ainakin yhden ystävän. Kiusaamisella on seurauksia myös kiusaajalle. Kiusaajalla on suurempi todennäköisyys antisosiaalisuuteen myöhemmässä elämässä. (2010, 29–30.) Anu-Helmi Luukkosen mukaan kiusaajien tai kiusaaja-kiusatun käytöshäiriöiden riski on kymmenkertainen. Kiusaajatytöillä riski päihdehäiriöihin on viisinkertainen ja kiusaamisella on yhteys säännölliseen tupakointiin ja kannabiksen ja huumeiden käyttöön. Kiusaaminen tai kiusattuna oleminen kaksinkertaistaa vakavan itsemurhayrityksen riskiä. (Luukkonen 2010, 5.)

2.4 Kiusaamisesta selviytyminen

Hanna-Kaisa Smolander on Pro gradu -tutkimuksessaan tutkinut kiusattujen selviytymiskeinoja kiusaamisen aikana ja sitä, miten he ovat selvinneet myöhemmin elämässään. Tutkimusaineistona olivat 25 aikuisen kouluaikaanaan kiusatuksi joutuneen kirjoitelmat kiusatuksi joutumisesta, kiusaamisen vaikutuksista ja kiusaamisesta selviytymisestä. Tutkimuksen mukaan tärkeimpiä selviytymiskeinoja olivat kiusaamisesta kertominen ja tukeutuminen sosiaaliseen verkostoon. Nämä eivät välttämättä olleet riippuvaisia toisistaan. Kiusaamisesta kertominen johti opettajien puuttumiseen, mutta ei kaikissa tapauksissa saanut kiusaamista loppumaan. 19 tutkituista ei saanut apua kiusaamiseen eli vain pienen osan kohdalla kiusaaminen loppui kokonaan. Myöhempään selviytymiseen vaikutti eniten kokemusten läpikäynti ja anteeksianto. Anteeksianto antoi mahdollisuuden vapautua kiusaamisesta ja katkeruudesta ja päästä lopullisesti yli kiusaamiskokemuksesta. (Smolander 2016)

Selviytymisessä vihasta irti pääseminen nähdään keskeisenä. Tällöin ihminen pääsee irti myös katkeruudesta. Anteeksianto auttaa päästämään irti kiusaamisen kahleista ja jatkamaan elämää. Pettymyksestä huolimatta olisi tärkeää oppia jälleen luottamaan ja lamaantumisen sijaan olisi hyvä nähdä toivoa tulevaisuudessa. Toivo on avainasemassa selviytymisessä. Hyviksi selviytymiskeinoiksi nähdään puhuminen,

kirjoittaminen ja tunteiden käsittely esimerkiksi piirtämisen avulla. Kiusatun olisi myös hyvä ymmärtää kiusaamista ilmiönä. Tällöin omasta syyllisyydestä olisi helpompaa päästää irti. (Pölkki 2015.)

3 KOULUKIUSAAMINEN TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Koulukiusaamista on tutkittu paljon eri maissa. Tuon esille suomalaisia tutkimuksia, joissa keskeisenä teemana on koulukiusaaminen. Tutkimus- ja muuhun lähdekirjallisuuteen tutustuessani tein huomion, että koulukiusaamistutkimusten kenttä on hyvin laaja ja moni- ja poikkitieteellinen.

3.1 Koulukiusaaminen suomalaisissa tutkimuksissa

Feministinen tietäminen –teoksessa Gordon, Lahelma & Holland esittelevät tekemäänsä tutkimusta tyttöjen vuorovaikutussuhteista koulussa. Tutkimuksessa tulee esille ristiriita sen välillä, miltä asiat näyttävät, ja miten tytöt ne kokevat. Yhteistyö toisten kanssa tekee koulunkäynnistä mukavampaa, mutta koulu mahdollistaa myös ulkopuolelle jättämisen. Tyttöjen keskinäinen yhteistyö ei usein näy opettajille ja siksi kiusaaminen pysyy helposti salassa aikuisilta. (Gordon ym. 2004, 178–182, 189.)

Edellä mainitun tutkimuksen lisäksi tarkastelin vuosina 2015–2016 Suomessa tehtyjä opinnäytetöitä, joissa on teemana koulukiusaaminen. Terveystieteiden tiedekunnassa on tehty kaksi tutkimusta, kasvatustieteiden seitsemän, opettajankoulutuslaitoksella kaksi, psykologiassa kaksi, liikuntakasvatuksessa kaksi, yhteiskunta- ja kauppatieteissä yksi ja yhteiskunta- ja kulttuuritieteissä yksi. Voisi siis todeta, että koulukiusaaminen on usean oppialan yhteinen kiinnostuksen- ja huomionkohde kuten jo johdannossa toin esille.

Oulun yliopiston kasvatustieteen laitoksella on tehty kyseisinä vuosina viisi pro gradu -työtä, joissa keskeinen aihe on koulukiusaaminen. Tiina Toivainen on tutkinut koulukiusaamista oppilaiden silmin. Tiina Jalavan tutkimuskohteena on ollut

koulukiusaaminen yhteisöllisyyden näkökulmasta. Elias Huhtala on tutkinut opettajien näkökulmaa eli heidän suhtautumistaan lasten käyttäytymisen ongelmiin. Kaisa Karvosen tutkimuskohteena on ollut koulu ja mielenterveys ja Timo Liukkosella ja Jarmo Takalolla kiusatun prosessi. Anriikka Mentilä on tutkinut hyvää oppimisympäristöä.

3.2 Koulukiusaaminen kirjallisuudentutkimuksessa

Kaisu Rättyä (2003, 179–183) kokoaa 1960-luvulta 2000-luvulle tehtyjä suomalaisia ja kansainvälisiä nuortenkirjallisuuteen kohdistuvia tutkimuksia. Suomalaisten tutkimusten teemoista esimerkkeinä ovat nuortenkirjallisuuden muutosilmiöt, joka sisältää muun muassa muuttuvan seksuaalisuuden ja uskonnollisuuden näkökulman kuvaukset ja tyttökuultuurin murrosta, identiteettiongelmia ja yhteiskunnallista pohdintaa sisältävät tutkimukset. (Rättyä 2003, 179–183.) Kiusaamiseen liittyviä tutkimuksia ei mainita tehdyin. Tämän teoksen ilmestymisen jälkeen on kirjoitettu ja tutkittu nuorten elämää 13 vuoden ajan, joten koonti tutkimuksista ei ole ajanmukainen.

Sara Kokkonen (2015, 51–52) on tutkinut, minkälaisia koulukiusaamisen muotoja kertomusten kuvauksissa esiintyy ja miten kiusaaminen vaikuttaa yksilö- ja yhteisötasolla. Kohteena hänellä on kuusi 1910–1950-luvuilla ilmestynyttä tyttöjen kotimaista koululaisromaanin. Tyypillistä koululaisromaanille on onnellinen loppu. Tämä voidaan nähdä kasvatuksellisenä keinona. Keskeistä kiusaamisen loppumisessa on oikeudenmukaiset ystävät eli luokan ”moraaliset omatunnot”. Kiusaajista ja kiusatuista tulee lopulta ystäviä.

Johanna Paananen (2012, 77–78, 81) on tutkinut tyttöjen koulukiusaamista yhteisöllisenä ilmiönä Maria Aution nuortenromaanissa *Paperisudet* (2005). Paananen analysoi henkilöhahmojen rakentumista ja kompleksisuutta ja tutkii koulukiusaamiskuvauksia henkilöhahmojen eli kiusattujen, kiusaajien ja aikuisten kautta. *Paperisudet*-romaanin päähenkilö Salla purkaa tunteitaan ja kokemuksiaan piirtämällä. Paanasen mukaan Salla reflektoi piirtämisen avulla kokemuksiaan ja itseään. Salla kirjoittaa myös päiväkirjaa. Puhuminen sen sijaan ei ole *Paperisudet*-romaanin henkilöille purkamiskeino. Paanasen (2012, 81–86) tutkimuksen mukaan

hyvä koulumenestys on keino selviytyä. Hyvä numero antaa kiusatulle henkilöahmolle hetkellisen hyväksymisentunteen ja lukeminen antaa syyn yksinäisyydelle. Muita keinoja on olla reagoimatta tai asettua naamion taakse. Naamio on kilpi, toisaalta piilopaikka. Selviytymiskeino on etäisyyden haku ongelmiin paikan vaihdoksen avulla. Paperisudet –teoksessa pyritään selviytymään liittoutumalla muiden kiusattujen kanssa. Suuttumuksen ilmaiseminen ja fyysinen purkautuminen nähdään selviytymiskeinona.

Satu Verho (2005, 55–58) on tehnyt tutkimuksen seitsemästä koulukiusaamista käsittelevästä nuortenromaanista. Hänellä on aiheena kiusaajat ja kiusaamisen uhrin henkilöahmoina ja se kenen näkökulmasta kiusaamistilanteet esitetään. Tutkimuksessa nousevat esille kiusaamisen syyt ja seuraukset. Verho tekee havainnon, että nuoremmille suunnatuissa teoksissa on yleensä onnellinen loppu. Kiusaamistilanteiden selvittelyssä on aikuisia apuna ja kiusaajista ja kiusatuista tulee ystäviä. Nuorille aikuisille suunnatuissa teoksissa on mukana itsetuhoisuutta ja väkivaltaa. Näissä ei ole välttämättä onnellinen loppu eikä yhteisymmärrystä tai toiveikkuutta. Osassa teoksista käytetään fantasiaelementtejä. Verho näkee fantasiamaailman pehmentävän rankan kiusaamisteeman käsittelyä.

3.3 Koulukiusaaminen kirjallisuudessa

Katri Karasma ja Pirjo Suvilehto nostavat lasten- ja nuortenkirjallisuuden maailmaa käsittelevässä teoksessaan nuortenkirjallisuudesta esille nuoren identiteetin etsinnän, päiväkirjat, vapaamielisyyden ja suvaitsevuuuden, jännityssarjat, poika- ja tyttökirjat ja teiniromaanit ja humorismin murrosiän kuvauksissa (Karasma & Suvilehto 2014, 184–209). Koulukiusaamisteema ei löydy minkään edellä mainitun teeman alta. Heikkilä-Halttusen & Rättyän (2003) toimittamassa teoksessa *Nuori kirjan peilissä artikkelit* käsittelevät historiallista näkökulmaa, mielen järkkymisen kuvauksia, suvaitsevaisuutta, identiteetin etsintää, yhteiskuntakritiikkiä, perhekuvauksia ja kategorioiden rajoja. Tämä havainto koulukiusaamisteeman puuttumisesta hämmästytti minua, onhan koulu hyvin suuri osa lapsen ja nuoren elämää.

Tuula Korolaisen toimittama teos *Kirjaseikkailu, lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas* vuodelta 2001 listaa nuortenkirjallisuutta teemoittain. Oppaassa käsitellään muun muassa seurustelua, päihteitä, sairastamista, perhesalaisuuksia, kuolemaa, ekologiaa ja identiteettiä. Sen lisäksi siinä on yhden artikkelin verran tietoa koulumaailmaan eri ilmiöineen liittyvistä nuortenkirjoista. (Korolainen [toim.] 2001) Tämä Härkösen (2001, 261–267) artikkeli ”Koulun kiusatut ja kingit” käsittelee mukavia koulukuvauksia, erilaisia oppijoita, ulkomaille lähtemistä ja kahden sivun verran koulukiusaamista. Koulukiusaamisosuudessa mainitaan kolme teosta, joista yksi on suomalaisen Jorma Kurvisen *Susikoira Roi ja koulun kingi*.

Teoksessa *Entäs tytöt, johdatus tyttö tutkimukseen* käsitellään tyttöyttä monesta näkökulmasta. Näkökulmina ovat esimerkiksi historia, media, maine, ruumiillisuus ja tyttöjen lokerointi. Tyttöjä koulumaailmassa tarkastellaan suhteessa poikiin, opettajiin ja toisiinsa. (Ojanen, Mulari & Aaltonen [toim.] 2011.) Koulukiusaaminen mainitaan teoksessa kerran, kun Käyhkö viittaa artikkelissaan Tarja Tolosen (2001) väitöskirjaan ”Nuorten kulttuurit koulussa: ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset”. Käyhkö nostaa esille, että Tolosen havainnoimat ja haastattelemat nuoret halusivat määritellä itsensä tavallisiksi sekä oppilaana, pukeutuja kuin myös toimijana. Tavallisuus suojasi erottumiselta ja siten kiusaamiselta. (Käyhkö 2011, 109.) Pohdin voisiko olla niin, että kiusaaminen ei ole kovin sukupuolittunutta, vaikka kiusaamisentavat voivat olla erilaisia tytöillä ja pojilla? Syyt joutua kiusatuksi ovat tilanne- ja ihmissidonnaisia.

Seuraavaksi siirryn valitun kaunokirjallisuuden analysointiin. Esittelen ensin teokset luvuissa neljä ja viisi. Tuon esille ja pohdin henkilöahmojen selviytymiskeinoja. Luvussa kuusi kokoon tuloksia yhteen ja vertaan niitä kirjallisuudessa esitettyihin ja edellä esille tuomiini näkökulmiin.

4 SOFIA JA KARHUNKYNSI

Seuraavaksi kerron Sofia ja karhunkynsi –teoksesta. Lyhyen esittelyn jälkeen tuon analyysissäni esille niitä keinoja, jotka auttavat Sofiaa selviytymään koulukiusaamisen kanssa. Tuon myös esille yhtymäkohtia alussa esitettyihin tutkimuksiin.

4.1 Sofian tarina

Sofia ja karhunkynsi (2003) (jatkossa SK) on Silja Kiehelän kirjoittama lasten- tai nuortenkirja. Miljöönä on suomalainen nimeltä mainitsematon paikkakunta ja koulu. Päähenkilö Sofia elää isän ja äidin kanssa. Hän on tuntenut parhaan ystävänsä Tanjan vauvasta asti. Tanja asuu äitinsä ja pikkusiskonsa kanssa. Hän kipuilee vanhempiensa eroa ja isän pois kotoa muuttamista. Sari on luokkakaveri, joka on ottanut Sofian silmätikukseen. Sari alkaa kiusata Sofiasa. Tanja liittyy Sarin jengiin ja kääntää selkänsä Sofialle.

Sofialla on ollut pienempänä Matjoi-niminen nukke, joka oli hänen suosikkinukkensa. Se on hänen isoäitinsä äidin nukke. Sillä on posliininen pää ja vanhanaikaiset vaatteet. Leikeissä nukke kertoi Sofialle elämästään isoäidin äidin aikaan. Nyt Sofia on kasvanut ohi nukkeiän, mutta Matjoi pysyy hänen elämässään unelmissa ja unimaailmassa. Kiusaamisen jatkuessa ja pahetessa, Matjoi on yhä enemmän mukana Sofian maailmassa. Matjoilla on kaulassaan voimaa antamassa karhunkynsi. (SK, 59–60.)

4.2 Sofia selviää

Verhon (2005, 55) mukaan nuoremmille suunnatuissa teoksissa oli yleensä onnellinen loppu. Sofia ja karhunkynsi –teoksessa on luettavissa onnellinen loppu. Sofia selviytyy, jaksaa kiusaamisen ajan. Hänen tapauksessaan kiusaaminen myös loppuu. Olen etsinyt teoksesta Sofian selviytymiskeinoja. Sofian selviytymiskeinoja ovat ymmärtäminen, alistuminen ja näkymättömyys, unelmointi ja taikavoimat, Anselmi, uudet ystävät ja liittoutuminen muiden kanssa sekä aikuisiin turvautuminen. Seuraavaksi esittelen teoksesta löytyvien esimerkkien avulla Sofian selviytymiskeinot.

4.2.1 Ymmärtäminen

Kirjassa kerrotaan Tanjan kodin tilanteesta, vanhempien riidoista ja erosta. Sitä tuodaan esille sekä Sofian, kertojan että Tanjan silmin ja ajatuksin. Kerrotaan, että Tanjan isä muuttaa pois kotoa. Tanjan äiti on usein pahalla tuulella ja ärsyyntyy ja

huutaa lapsille. Tanjasta tuntuu, että ”hänen päänsä halkeaa” (SK 26). Sofia pohtii myös syitä siihen, että Sari kiusaa häntä. Hän arvelee hänen ja Sarin samanaikaisen syntymäpäiväjuhlan ja sen, että suuri osa lapsista tuli Sofian eikä Sarin syntymäpäiväjuhille, olevan siihen syy. (SK, 41–42.) Lukijalle ja Sofialle tarjotaan keinoja ymmärtää kiusaamisen syitä.

Aluksi Sofia haluaa uskoa, että Tanjan ilkeily on ohimenevää eikä vaikuta heidän ystävyhteensä. Hän etsii syitä Tanjan käyttäytymiseen ja selittää asiaa itselleen. Sofia pohdiskelee myöhemmin kotona Tanjan olemusta sinä päivänä, jona kaikki alkoi: ”Hän vaikutti jotenkin kireältä. Sofia tiesi, että joskus Tanjan kotona saattoi olla vaikeaa.” (SK, 9.) Sofia älyllistää Tanjan käyttäytymistä ja suhteuttaa sitä tekijöihin, joilla arvelee olevan vaikutusta. Sofia pyrkii etsimään selityksiä kiusaamiselle, jopa ikäiselleen harvinaisella tavalla. Uskoisin, että ymmärtämispyrkimykseen vaikuttaa se, että Sofia ja Tanja ovat ystäviä. Heillä on yhteinen historia ja he ovat jakaneet asioita keskenään.

4.2.2 Alistuminen ja näkymättömyys

Paanasen (2012, 73) tutkimuksen mukaan pakeneminen on keino toimia kiusaamistilanteissa. Sofia alkaa paeta kiusaamisen jatkuessa. Sofia on kirjan alussa tavallinen reipas tyttö. Kiusaamisen alkaessa hän alkaa muuttua. Eräs kiusaamiskohtaus näyttää Sofian voimattomuuden: Tanja ja Sari näkevät Sofian ollessaan ulkona leikkimässä lumisotaa eikä Sari halua jättää tilaisuutta käyttämättä. Sofia joutuu keskelle lumisotaa ja Sari kaataa hänet ja potkii lunta hänen päälleen ja Tanja hieroo lunta hänen kasvoihinsa ja ottaa pipon pois Sofialta. Hänen hanskansa ja kenkensä täytetään lumella. He pilkkaavat ja tönivät Sofiaa, kunnes kyllästyvät. He jättävät tämän tien reunalle istumaan ja palaavat metsään leikkimään lumisotaa. Tapahtuman seurauksena Sofia vilustuu pahoin. Sairastuminen on Sofialle helpotus, hän saa olla muutaman päivän rauhassa. Parannuttua hänen on palattava kouluun: ”Sofia kävelee kouluun pää painuksissa. Kuume on poissa, eikä enää voi jäädä kotiin.” (SK, 41.)

Paananen (2012, 74) tuo esille reagoimattomuuden keinona suhtautua kiusaamiseen. Sofia kuvataan voimattomana ja alistuvana kiusaamistilanteissa. Sofia alkaa paeta

mahdollisia kiusaamistilanteita. Hän viivyttelee koulussa välitunnille menoa: ”Ruokatunti on ohi. Sofia vitkuttelee ateriansa kanssa niin kauan kuin mahdollista, mutta viimein opettaja käskee hänet ulos.” (SK, 18.) Hän etsii pakopaikkaa välitunneilla, etteivät toiset huomaisi häntä. Hän yrittää olla huomaamaton, mutta Sari ja Tanja löytävät hänet aina. Sofialla ei ole aluksi muita keinoja selviytyä kuin toivoa, että kaikki palautuu jälleen ennalleen. Toivo alkaa hiipua ja mielestäni hän vähitellen alkaa antaa periksi toisten ylivoimalle, mikä näkyy juuri alistumisena ja piiloutumisena.

4.2.3 Unelmointi ja taikavoimat

Silja Mäki ja Pirjo Arvola pohtivat myyttien merkitystä nykylapsille. Jokaisella vanhalla kansalla on omat myyttinsä lauluineen, loitsuineen, runoineen ja riitteineen. He tuovat esille Bettelheimin ajatuksen siitä, että myytit ja uskonnolliset legendat voivat auttaa luomaan käsityksen maailman alkuperästä ja tarkoituksesta ja siten tuoda sosiaalisia esikuvia. (Mäki & Arvola 2009, 20, 23) Sofia luo itsellensä uni- ja unelmamaailman, mistä kerron seuraavaksi. Fantasiamaailman läsnäolo Verho (2005, 45) näkee pehmentävän vaikean teeman käsittelyä erityisesti ahmimisikäisten eli 9-12-vuotiaiden (Voipio 2015, 17) teoksissa. Fantasiamaailma on voimakkaasti esille Sofia ja karhunkynsi -teoksessa ja sen merkitys voidaan nähdä selviytymistä tukevana.

Kiusaamisen jatkuttua ja tultua jokapäiväiseksi ja arkiseksi, Sofia alkaa unelmoida. Hän vajoaa mielikuvitusmaailmaan ja pääsee siten pois arjesta. Hän keinuu koulun pihan takimmaisessa nurkassa ja keinun liike vie hänet Matjoin maailmaan:

Hän rauhoittuu keinun pienestä liikkeestä ja alkaa unelmoida. Useimmiten hän unelmoi menneestä ajasta, noidista ja sen sellaisesta. Ajasta, jolloin maailmassa oli taikaa, niin kuin äiti on kertonut. Ja erityisesti tytöstä nimeltä Matjoi. Matjoi on elänyt hänen leikeissään ja unelmissaan jo kauan. (SK, 18.)

Sofialla ei ole sisaruksia eikä sitten enää ystäviäkään. Sofia alkaa kuvitella, että Matjoi on hänen siskonsa, unisisko. Unisisko alkaa käydä kirjan ja kiusaamisen edetessä yhä elävämmäksi. Matjoi on unimaailman tyttö, saman ikäinen kuin Sofia. Hänen elämänsä ei ole yksinkertaista eikä helppoa, kuten ei Sofiankaan. Matjoista Sofia löytää

kohtalotoverin. Matjoin isä on kuollut, mutta Matjoin maailmassa kuolleet ovat kosketuksessa elävien maailmaan. Matjoi saa voimaa kuolleelta isältään ja hän itse antaa voimaa Sofialle. (SK, 19 ja 66.) Eräässä kohtauksessa Sofia joutuu Tanjan ja Sarin yllättämäksi ollessaan illalla kävelemässä kotiin. Tanjan estelyistä välittämättä Sari alkaa hakata Sofiaa kepillä. Sofia saa apua yllättävältä taholta. Matjoi on nähnyt Sofian surulliset kasvot unessaan ja päättää auttaa ystäväänsä. Hän tulee auttamaan Sofiaa karhun hahmossa:

Yhtäkkiä läheltä kuuluu karjaisu. Tytöt katsovat äänen suuntaan. Heidän vieressään seisoo suunnattoman suuri karhu takajaloillaan, kita ammollaan. Se karjahtaa uudelleen ja murisee kumeasti. Sari kierii pois päin karhusta ja juoksee nopeasti kauemmas. (SK, 73.)

Aluksi Sofia näkee unta Matjoista ja unelmoi hänestä päiväsaikaan. Vähitellen hän huomaa olevansa mukana omassa unessaan ja Matjoi osoittaa puheensa suoraan Sofialle. Ensin Sofia näkee unta Matjoista ja sitten unta siitä, että Matjoi näkee hänet omassa unessaan. Sofia juttelee Matjoin kanssa yöllä. Matjoi opettaa hänelle satojen vuosien takaisia asioita. (SK, 59) Matjoilla on tärkeä merkitys Tanjan ja Sofian ystävyyskorjaantumisessa. Matjoi menee Tanjan uneen ja sanoo tietävänsä, että Tanja on onneton. Matjoi kertoo unessa Tanjalle, että paha lannistaa ihmisen, mikäli pahan antaa hallita itseään. Tanja pyytää Matjoilta apua. (SK, 90–92.) Loppupuolella osat kääntyvät ja Sofia auttaa Matjoita omalla polullaan. Matjoi heittää hyvästit Sofialle ja lupaa pysyä tämän unisiskona aina. (SK, 153–156.) Tämän voi mielestäni nähdä Sofian voimaantumisenä; hän on saanut apua ja voi itse vuorostaan auttaa muita.

Fantasiamaailma, johon Matjoinkin voi nähdä kuuluvan, auttaa mielestäni Sofiaa. Sofialla on paikka, johon paeta, kun reaali maailma käy liian raskaaksi. Hänellä on fantasiamaailmassa liittolainen, joka häneltä reaali maailmassa puuttuu. Kun hän saa reaali maailmassa liittolaisen, Matjoin merkitys alkaa vähetä.

Satu Verho näkee Sofian tunkeutumisen Matjoin elämään Sofian tarpeena ottaa haltuun oma elämänsä. Matjoin vaikeudet rinnastuvat Sofian omiin tukaliin kiusatuksi tulemisen kokemuksiin. Verho näkee Sofian löytävän itsensä mielikuvitusystäväänsä Matjoin avulla. Lopulta Matjoi jää taka-alalle, mutta lupaa olla ikuisesti Sofian unisisko.

(Verho 2005, 37.) Verho näkee Matjoin mahdollisesti merkittävimpänä auttajana. Matjoi antaa lohtua ja tulevaisuuden uskoa. (Verho 2005, 53.)

4.2.4 Korppi nimeltä Anselmi

Sofian maailmassa on kesy korppi, Anselmi. Anselmi on aina läsnä Sofialle, erityisesti kun Sofialla on vaikeaa. Anselmi on paikalla, kun Sofia palaa kiusattuna ja nöyryytettynä kotiin. Verho näkee Anselmin suojelijahahmona, joka vaistoa Sofian vaikeuksia ja on paikalla, kun Sofialla on hätä (Verho 2005, 53). Esimerkki Anselmin ymmärtävyydestä:

Se näytti myös aina tietävän, jos Sofialla oli murheita. Se katseli häntä pää kallellaan ja kuunteli ymmärtäväisen näköisenä. Hän risti korpin Anselmiksi. Anselmi ei koskaan lähtenyt hänen luotaan pois. (SK, 148.)

Sofian suhde Anselmiin muuttuu tarinan edetessä. Aluksi Sofia ei näe Anselmin voivan auttaa häntä, koska pitää sitä pelkkänä lintuna. Hänen mieltään kuitenkin rauhoittaa Anselmin läsnäolo. Anselmi on myös yhdysside Sofian ja Matjoin maailmojen välillä. Sofia näkee unta, jossa Matjoilla on Anselmin valkoinen höyhen. Tuo höyhen auttaa Matjoita selviytymään pahoista hengistä ja kuolemasta. Anselmi liittyy sekä Sofian uni-että todelliseen maailmaan. Verhon mukaan Sofian ja Anselmin ystävyys on merkki siitä, että menneisyys on Sofian puolella (Verho 2005, 53). Anselmi on pysyvä tekijä Sofian elämässä. Pysyvyys tuo mielestäni lohtua ja turvaa. Se on lisäksi aina varmasti Sofian puolella. Silloin kuin Sofia ei löydä apua ihmisisten maailmasta, hän voi turvautua eläin- ja fantasiamaailmaan.

4.2.5 Uudet ystävät, liittoutuminen muiden kanssa

Sofian elämä muuttuu jaetusta elämästä yksinäiseksi. Hän alkaa tottua yksin oloon eikä hakeudu muiden seuraan. Eräässä kohtauksessa koulunpihalla Sofia on jälleen kerran yksin. Hän menee pihan kaukaisimpaan nurkkaan keinuun istumaan, ettei häntä huomattaisi. Tanja, Sari ja Mikko löytävät hänet ja alkavat tönä ja potkia häntä. Pelastaja tulee ensimmäisen kerran paikalle.

Silloin Mikael tulee keinuille. – Lopettakaa, Mikael murahtaa. Tanja, Sari ja Mikko katsovat Mikaelia hämmästyneinä. Ja mitä tämä muka sulle kuuluu? Sari kysyy uhmakkaasti. Mikael katsoo Saria pitkään ja vakavasti, suoraan silmiin. Vähitellen Sarin katse vaipuu alas. Sofia on pelastunut. (SK, 21.)

Sofia on ulkopuolinen suhteessa kaikkiin muihin. Hän on yksin koulussa ja vapaa-ajalla. Luokan uusi poika, Mikael, joka hänet kerran pelasti, on muiden mielestä omituinen. Hän on juro ja äkäinen eikä puhu paljoa. Sofia tapaa Mikaelin uudestaan sattumalta ollessaan ulkona.

Kun Sofia astuu portista ulos, hän melkein törmää Mikaeliin. Moi, mörähtää Mikael ja Sofia heilauttaa kättään. Kävelläänkö yhdessä? Sofia kysyy ja saa myöntävän vastauksen. (SK, 55.)

Sofia rohkaistuu juttelemaan Mikaelin kanssa ja kyselee tämän kissasta. Vihdoin Sofian elämässä on yksi ihminen, joka suostuu puhumaan hänen kanssaan. Sofia alkaa viettää aikaa Mikaelin kanssa. Mikael kertoo Sofialle, että häntä kiusattiin ärrävian takia edellisessä koulussa. Sofia ”liittoutuu” toisen kiusatun kanssa kuten Paanasen (2012, 96) kohdeteoksen päähenkilökin. Ystävystymisen Mikaelin kanssa voi nähdä keventävän Sofian elämää merkittävästi. Hän ei ole yksin vaikeuksiensa kanssa ja hän voi luottaa siihen, että joku on hänen puolellaan. Hän voi myös jakaa kiusatuksi tulemisen kokemuksen.

4.2.6 Aikuisiin turvautuminen

Gordon ym. (2004, 178) tutkimuksen suuntaisesti Sofian kiusatuksi tuleminen ei näyttäyty opettajille. Tyttöjen kiusaaminen on taitavaa eikä tapahdu aikuisten silmien alla. Kuten Satu Verhon (2005, 55–58) tutkimuksessa käy ilmi, Sofian kiusaamisen selvittelyssä on aikuisia apuna. Sofia harkitsee useaan otteeseen sitä, että kertoo kiusaamisesta aikuisille. Eräässä kohtauksessa Sari potkaisee Sofiata koulun pihalla. Kun opettaja tulee paikalle, Sari valehtelee Sofian kaatuneen leikissä. Sofia ei uskalla kertoa opettajalle, onhan Sari luokan pomo. Sofia tahtois kertoa kiusaamisesta myös äidilleen ja isälleen, mutta pelkää, että kiusaaminen vain pahenee, jos hän kantelee. Hän painii mielessään kertomisen ja ei-kertomisen välillä ja päätyy aluksi olemaan kertomatta ja jää yksin asian kanssa. Esimerkki Sofian pohdinnoista:

Äidin kyljessä on lämmin nukkua. Sofian tekisi mieli kertoa tälle Tanjasta, Sarista ja muista, sekä pelostaan mennä kouluun. Hän yrittää, mutta sanat eivät tule ulos hänen suustaan. Mitä hän sanoo äidille? Entä opettajalle? Uskaltaisiko hän kertoa totuuden? Se saattaisi olla typerää, sillä Tanja ja Sari varmasti rankaisisivat kantelusta (SK, 33 ja 44.)

Sofia pitää kauan kiusaamisen omana tietonaan. Sofia joutuu nöyryytyksi, kun Tanja kirjoittaa Sofian salaisuudet koulun taululle. Nähdessään taulun Sofia juoksee kotiin pukematta ulkovaatteita. Isä ihmettelee Sofian vaatteiden puuttumista ja haluaa selityksen. Viimein Sofia päätyy kertomaan kiusaamisesta. (SK, 46.) Koululla järjestetään ylimääräinen vanhempainilta, johon kutsutaan Sofian ja Tanjan ja Sarin vanhemmat. Sarin vanhemmat eivät pääse paikalle. Tilanne on vähän aikaa erilainen; tytöt eivät uskalla kiusata, mutta vähitellen asiat palaavat ennalleen. Kiusaaminen jatkuu. Tanjan omaatuntoa alkaa painaa ja hän kertoo asiasta omalle isälleen. Tanja isä puhuu opettajan kanssa ja opettaja kutsuu koolle kaikkien kolmen vanhemmat. Tällä kertaa lapset ovat paikalla. Sarin äiti puolustaa tytärtään. Mutta nyt Tanja on löytänyt rohkeutensa: Tanja ehdottaa kokouksen pitämistä koulussa. Kokous pidetään:

Opettaja ilmoittaa ensimmäisen tunnin alussa, että päivän aiheena on kiusaaminen. [...] Opettaja [...] kertoo tarinan tytöstä, jonka elämä muuttui kauheaksi muiden lasten alettua kiusata häntä. Tyttö pelkäsi tulla kouluun. Hän näki öisin painajaisia ja harkitsi lopulta vakavasti oman elämänsä päättämistä. (SK, 127.)

Pölkki (2015) toi tunteiden käsittelyn tärkeyden kiusaamisen kanssa selviytymisessä. Kiusaamisen käsittely nostetaan esille Sofian tilanteessa. Opettaja kertoo luokassa olevan kiusaamista ja pyytää oppilaita miettimään omia roolejaan kiusaamisessa. Tanja kertoo omasta osuudestaan luokan edessä. Asian käsittely jatkuu ryhmätyötä tekemällä. Luokka tekee yhteisen sopimuksen, että kiusaamiseen puututaan jatkossa. Luokassa tehdään kiusaamattomuussäännöt. Smolanderin (2016) tutkimuksen suuntaisesti kiusaamisesta kertominen ja tukeutuminen sosiaaliseen verkostoon on yksi Sofian keino selviytyä. Mielestäni kirjassa tarjotaan lohdullinen ajatus siitä, että aikuiset pystyvät auttamaan ja heihin kannattaa turvautua. Kiusaamisen selvittely vaikuttaa kuitenkin yksinkertaistetulta. Todellisuudessa se ei kuitenkaan ole niin yksinkertaista. Sara Kokkosen (2015, 51–52) mukaan tyttökirjojen kiusaajista ja kiusatuista tuli lopulta ystäviä. *Sofian ja karhunkynsi* –teoksessa Sofian ja Tanjan ystävyys korjaantui, mutta Sofian suhde Sariin ei.

5 MARENKIKEIJU

Seuraavaksi kerron *Marenkikeiju*-teoksesta. Lyhyen esittelyn jälkeen tuon analyysissäni esille niitä keinoja, jotka auttavat Ulpua selviytymään koulukiusaamisen kanssa. Tuon myös esille yhtymäkohtia alussa esitettyihin tutkimuksiin.

5.1 Ulpun tarina

Marenkikeiju (jatkossa MK) on Laura Lähteenmäen vuonna 2007 ilmestynyt nuortenromaani. Se kertoo Ulpusta, joka asuu isänsä, äitinsä ja veljensä Kivin kanssa. Ulpulla ei ole lainkaan kavereita. Hän joutuu toistuvan kiusaamisen kohteeksi. *Marenkikeijun* kiusaajat ovat tanssitunnin tytöt, joita Ulpu nimittää varpusiksi. He ovat Ulpun mielestä toisiaan muistuttava ja toisilleen kuiskiva tyttöporukka. Gordon ym. tuo esille Ulpun kuvaaman tyttöjen keskeisen toiminnan. Tyttöjen väliseen ystävyyteen liittyy kuiskiminen, kikattaminen, halailu ja muu ruumiillinen vuorovaikutus. (2010, 180.) Varpusten lisäksi Ulpun kiusaajia ovat nimettömiksi jäävät Ulpun kanssa samaa koulua käyvät oppilaat. He kaatavat maitoa Ulpun reppuun, tönivät häntä ja kaatavat maahan. He nauravat hänelle ja haukkuvat häntä Tonnikeijuksi (MK, 81). Myös Ulpun veli kiusaa häntä.

Ulpu on syvästi ihastunut veljensä tyttöystävään Siljaan. Siljan on Ulpun esikuva kaikessa. Silja kohtelee aluksi Ulpua kauniisti. Hän tunsikin Siljan jo ennen Kivin ja Siljan seurustelua ja haaveili hänestä jo silloin. Seurustelun myötä Ulpu tuntee menettäneensä Siljan Kiville ja on mustasukkainen. Lopulta Silja pettää Ulpun ja Ulpu päättää kostaa. Merkittävää Ulpulle on oma paikka, joka on lähellä oleva metsä. Siellä hän voi olla ja tehdä mitä haluaa. Siellä hän tanssii ”rohkeasti kuin sudenkorento, liittää korkealle kuin perhonen” (MK, 6). Ulpu rakastaa ruokaa.

Onnimanni-lehden numeron 4/2007 Puntari-osiossa Maija-Kaisa Myllymäki on arvioinut *Marenkikeijun* ”nuoren tytön yksinäisyyttä ja sisimpiä tunteita koskettavasti kuvaavaksi teokseksi”. Ulpun hän näkee muuttuvan unelmoivasta, onnettomasta syöpöttelijästä vahvaksi ja elämäniloiseksi tytöksi. Kehityksen mahdollistajana nähdään Ulpun uusi ystävä. (Myllymäki, 2007, 61.)

5.2 Ulpukin selviää

Verhon (2005, 55) mukaan nuoremmille suunnatuissa teoksissa oli yleensä onnellinen loppu. Onnellinen loppu voidaan lukea myös Ulpun tarinassa. Ulpu selviää kiusaamisesta. Kiusaamisen loppumista ei varsinaisesti kuvata, mutta hän löytää voiman ja vahvuuden tulla toimeen itsensä ja muiden kanssa. Gordon ym. (2004, 178) tutkimuksen suuntaisesti Ulpun kiusatuksi tuleminen ei näyttäydy opettajille. Ulpu ei päädy itsekään kertomaan kiusaamisesta aikuisille. Ulpun selviytymiskeinoja ovat arvon kieltäminen ja välinpitämättömyys, pako, unelmointi ja taikavoimat, koulumenestys, syöminen ja ruoka, huijaaminen, ja ystävä; Ulpun tapauksessa ensimmäinen oikea ystävä. Ulpulla vaikuttaa olevan välittävät vanhemmat (esim. MK, 73) ja kokemuksen mukaan ihminen tarvitsee vähintään yhden tukevan aikuisen selviytyäkseen. Seuraavaksi esittelen teoksesta löytyvien esimerkkien avulla Ulpun selviytymiskeinot.

5.2.1 Arvon kieltäminen ja ajatus omasta menestyksestä

Eräässä kohtauksessa kuvataan viimeisiä koulupäiviä ennen kouluvuoden loppumista. Kaikki ovat innoissaan ja touhuavat yhdessä. Ulpu inhoaa viimeisiä koulupäiviä. Ulpu odottaa, että pääsisi pois koulusta ja väistelee opettajia, jotka yrittävät saada hänet muiden seuraan. Muiden puheet luokkahengestä eivät kiinnosta häntä. Hän näkee sääliänsä sen, kun tytöt hakeutuvat poikien seuraan. Hän halveksii mielessään muita ja näkee muiden yhteisyyden arvottomana kuten seuraavasta esimerkistä on nähtävissä. Ulpu seuraa muiden iloista touhua.

Koko kanalauma juoksi potkimaan palloa broilerikoivillaan ja päivysti moottoritien penkalla päässään voikukkaseppeleet, jotka sotkivat takuulla heidän hiuksensa. (MK, 57.)

Paanasen (2012, 73) tutkimuksen päähenkilön kanssa yhteistä Ulpulle on naamion taakse asettuminen kiusaamistilanteissa. ”Tosi vitsikästä, Ulpu huutaa, kun näkee, että hänen pyöränsä kumit on jälleen tyhjennetty” (MK, 36). ”Hiiteen näädät,” hän huutaa alempiluokkalaisille, jotka nauravat hänelle (MK, 37). Ulpu puhuttelee muita koululaisia mielessään ”kyynaamoiksi” ja ”näädiksi”. Hän ajattelee ”heidän hengityksensä

haisevan veripaltulta”. Hän vastaa kiusaamisiin mielessään pilkallisesti. Toisaalta hän on näennäisen välinpitämätön kiusaamiselle.

Paananen (2012, 74) tuo kiusaamistilanteisiin suhteutumisessa esille kiusatun reagoimattomuuden, jota myös Ulpu käyttää. Kun Ulpun reppuun kaadetaan maitoa, tilanne kuvataan näin: ”Ulpu kuivaa tyynenä maidon yhteen liimaamia kirjojen sivuja.” Hän kuvaa toistuvaa renkaiden tyhjentämistä ”polkupyörärengaspilaksi”. Ulpun reagointi kiusaamiseen vaihtelee näennäisestä välinpitämättömyydestä takaisin antamiseen sekä sanallisesti että erityisesti mielessä kommentoimalla. Hän ei välitä eikä häntä kiinnosta. Tai ainakin hän haluaa antaa sellaisen kuvan. Molemmat voidaan nähdä tapana selviytyä tilanteessa, johon ei voi itse vaikuttaa.

Paanasen (2012, 81) tutkimuksen mukaan hyvä koulumenestys on keino selviytyä ja hyvän numeron saaminen antaa hetkellisen hyväksymisentunteen. Ulpu on ylpeä koulumenestyksestään. Ulpulla on hyvä keskiarvo ja kaikki vuoden aikana jaetut lukudiplomit seinällään. Hän ajattelee saavansa menestyksellä muiden kunnioitusta. Menestystä hän kuvittelee saavansa myös loukattuaan itsensä metsässä. Hän ajattelee, että häntä pidetään tyttönä, ”jolle sattuu ja tapahtuu” (MK, 36). Kumpikaan näistä ei tuo muiden kunnioitusta, mutta antaa hänelle sisäistä voimaa ja itseluottamusta. Nämä ovat selviytymistä tukevia tekijöitä.

5.2.2 Selittely

Ulpulla on asioihin selityksiä. Hän yrittää johdattaa ihmisten ajatuksia muihin suuntiin kuin hänen painoonsa tai tanssitunteihinsa. Kun terveydenhoitaja huomauttaa Ulpun painosta, hän kertoo olevansa luokan paras lukija ja että hänellä on aina ollut hyvä keskiarvo. Terveydenhoitajan vaa’an punaiset numerot muistuttavat Ulpua Kustavinmummin kasvimaan mansikoista ja mansikkapiirakasta. Ja kun terveydenhoitaja käskee Ulpun uida, juosta ja pyöräillä kesällä, että paino putoaisi, Ulpu sanoo: ”Minä rakastan uimista! Menen mummin luokse Kustaviin ja uin meressä aamusta iltaan” ”Ja syön mansikoita, vadelmia, porkkanoita ja kaalia”, hän täydentää.” (MK, 68.)

Kun Kivi suuttuu Siljalle tämä ystäväpojasta, Ulpu ajattelee sen olevan seurausta siitä, että ystäviä on liikaa. Kun Ulpu makaa maassa jonkun tönäistyä hänet kumoon, hän kieltää terveydenhoitajan kysyessä kaatoiko joku hänet. Ulpulla on selityksiä asioille, hänellä on selityksiä äidille, opettajalle ja terveydenhoitajalle. Ulpu ei halua mennä tanssitunneille, kun ei pääse samaan ryhmään Siljan kanssa. Hänen äitinsä vie hänet tunnille, mutta hän livistää kauppakeskukseen, ostaa karkkeja ja syö niitä tanssitunnin ajan. Ennen kuin tunti loppuu, hän livahtaa takaisin ja selittää itselleen parhain päin karkin syömisen:

Minä en syönyt paljon karkkeja. Merkitsin kalenteriini ruksin jokaisen päivän kohdalle kun en syönyt. Ainakin kaksikymmentä ruksia tuli kuussa, ja hammashoitaja oli sanonut, että se oli hienosti tehty. (MK, 78.)

Ulpu ostaa kaupasta ruokaa ja kaneliviinereitä, koska ei voi vastustaa niiden tuoksua. Syötyään viinerit kotimatalla hän ajattelee, miten kesän jälkeen on erilaista. Hän ajattelee, että tapahtuu niin kuin isä sanoo; hän venyy pituutta niin, että hänestä tulee malli koko luokalle täydellisesti toimivasta vartalosta. Kotiin saavuttuaan hän tekee itselleen voileipiä ja kaakaota, hän nauttii kylmän maidon ja kaakaojauheen tuoksusta. (MK, 53.) Ulpu vaikuttaa huolettomalta vaikka hänellä voisi nähdä ulkopuolisen silmin ongelmia. Hän osaa harhauttaa muita ja itseään. Hän on siinä taitava. Ulpun huolettomuus ja selittely antaa kuvan itseluottamuksesta, jonka toinen puoli voi olla itsensä huijaaminen.

5.2.3 Pako, unelmointi ja taikavoimat

Ulpulla on erilaisia pakopaikkoja. Hänellä on metsä, jonne hän pakenee. Metsän keskellä on jäkälää ja sammalta kasvava korkea kallio, josta näkee yli kaupungin. Metsässä on kuusi, jonka pitkien oksien suojassa on Ulpun piilopaikka. Ulpu on vienyt sinne mummin tekemän tyynyn, jossa on yhä mummin talon tuoksu. Ulpu tuntee kaikki metsän linnut ja kukat. Metsässä hän unelmoi. olevansa kuuluisa tanssija, jota ihmiset ovat tulevat katsomaan. Hän näkee yksityiskohtaisesti, miten kauniina tulee näyttämölle ja miten ihmiset huokailevat. Ulpu kuvittelee suosionosoitusten pauhun ja kukkien painon sylissä ja ihmisten lisähämmästyksen, kun hän sanoo antavansa saamansa stipendirahat kokonaisuudessa hyväntekeväisyyteen. Unelma jatkuu näin:

Kuvat näkee missinetsijä, joka lähtee liikkeelle isolla autolla. Se pysähtyy Pynnösten pihaan, ja missienetsijä kysyy, asuuko se hyväntekijätyttö täällä, se tanssija täällä. Kivillä on päällään palvelijan vaatteet, ja hän ohjaa missinetsijän Ulpun huoneeseen. Se on ihan huone, ja Silja istuu Ulpun sängyllä lukudiplomien alla. (MK, 32.)

Ulpu viettää paljon aikaa unelmamaailmassa. Hän haaveilee miten korvaa Siljan tanssiryhmän sairastuneen tanssijan. Kuvitelmissa hän onnistuu, häntä kuvataan ja pikkutyöt pyytävät häneltä nimikirjoituksia. Ulpu haaveilee myös ystävästä. Haaveystävän nimi on Ulpukka. Ulpukka kutsuu Ulpun syntymäpäiväjuhlilleen. Ulpukka on hyvä uimaan ja Ulpukin oppi. Hän ei vain opi perusteita, vaan hän on unelmissaan uimamestari. Ulpu kuvittelee miten Silja tulee paikalle ja on kateellinen Ulpun ystävästä. (MK, 41.)

Silja on Ulpua kolme vuotta vanhempi, harrastaa tanssia ja hän on opettajan mielestä luonnonlahjakkuus. Ulpu haaveilee Siljan ystävydestä. Ulpu haluaa olla kuten Silja. Hän haluaa ostaa samanlaisia vaatteita kuin Siljalla. Hän menee tanssitunneille, kun Siljakin on siellä. Kun hän ajattelee Siljaa, hän ajattelee ”jotain vaaleaa ja höytyväistä; appelsiinivaahtoa, unelmatorttua ja lusikkaleipiä” (MK, 10). Silja on Ulpulle ystävällinen: Hän huomioi Ulpua ja lohduttaa häntä lakkaamalla tämän kynnet, kun kuulee kiusaamisesta. Toisessa kohtauksessa Silja tarjoaa Ulpulle munkkia ja limsaa kahvilassa. Munkkihetki Siljan kanssa pelastaa Ulpun päivän. Vaikka jää kiinni tanssitunneilta poisjäännistä, hän ei välitä, vaan mieltii sen sijaan Siljaa ja Siljan ostamaa munkkia. (MK, 44.) Kaksi hänelle tärkeää asiaa yhdistyy tässä: Silja ja ruoka. Esimerkissä Ulpu kuvittelee itsensä ja Siljan puhuvan tanssiopettajalle:

On välttämätöntä, että me kaksi esiinnyimme yhdessä. On tärkeää, että alamme harjoitella tanssia ystävyyskaupunkimatkaa varten. Me täydennämme toisiamme, se on selvää! (MK, 13.)

Taikuus on osa Ulpun maailmaa. Ulpu viettää metsässä paljon aikaa ja tekee siellä taikoja. Ulpulla on noitakirja, jonka taikojen avulla hän yrittää kostaa Kiville. Hän irrottaa kävynsuomuja ja laittaa niitä poimulehtien sisään, tekee lehdistä ympyrän ja laittaa ympyrän sisälle veljensä nahkaisen kännykkäremmin. Hän tanssii määrätyn kaavan mukaan ja kumartaa määrättyyn suuntaan, että Kivi katoaisi hänen elämästään ja hän saisi Siljan takaisin. (MK, 17.) Kun Silja paljastuu petolliseksi, Ulpu aikoo tehdä Siljasta

nuken ja polttaa sen, kärventää tuhkaksi ja hiillockseksi. Ulpu elää ikään kuin kahdessa maailmassa, todellisessa ja kuvitellussa. Todellisessa maailmassa hän on kiusattu ja pilkattu, kuvitellussa maailmassa kaikki on hänelle mahdollista. Selviytyäkseen todellisesta maailmasta hän tarvitsee kuvitellun maailman. Fantasiamaailman läsnäolon Verho (2005, 45) näkee vaikean teeman käsittelyä pehmentävänä.

5.2.4 Syöminen ja ruoka

Kirjassa on runsaasti kuvauksia ruuasta, leipomisesta ja leivonnaisista. Toki kirjan nimikin viittaa syömiseen. Kun Ulpu ajattelee jotain ikävää tai mukavaa, se muistuttaa jostain ruuasta tai syömisestä. Koulun loppu kuulostaa Ulpusta ”valkosuklaavanukkaalta, vadelmatuulihatuilta ja kolakreemiltä” (MK, 69). Ulpu tulee iloiseksi, kun isä avaa lähikauppaan tilin, jonka numero kerrotaan hänelle ja Kiville. Rakkaus ruokaan yhdistää isää ja Ulpua. Kun hän muistelee jotakuta ihmistä, hän muistaa ruuan, joka heidän suhteeseensa liittyy. Esimerkkinä Silja-muisto:

Me leivoimme eilen Siljan kanssa suklaapiirakkaa. Kaakaojauhetta pohjaan ja suklaamuruja. Tomusokeria ja lirus kahvia kuorrutteeseen. Sikin sokin pinnalle nonparelleja, punaisia ja sinisiä nalleja. (MK, 7.)

Kun Ulpun pyöränkumi on tyhjennetty jälleen kerran, hän säälii itseään taluttaessaan pyörää kotiin. Hän lohduttaa itseään: ”Yritin ajatella jotain mukavaa. Ajattelin marenkikakkua.” (MK, 38.) Hän kuvittelee yksityiskohtaisesti miten tekisi kakun; miten laittaisi sen päälle luumuhilloa, kermavaahtoa, vaniljajäätelöä ja mansikoita. Hän mietti miltä kuulostaa, kun kakkua leikkaa veitsellä. Näiden pohdintojen avulla Ulpu unohtaa tyhjennetyin pyöränkumin. Ulpun jäätyä kiinni siitä, ettei ole käynyt tanssitunneilla, äiti pitää hänelle puhuttelun. Äidin lähdettyä kotoa, Ulpu ostaa kolme pakettia keksejä, menee metsään, painaa pään mummonsa tyynyyn ja syö. (MK, 73.) Kun Silja jättää Kivin ja Ulpu pelkää menettävänsä samalla ”ystävänsä”, hän syö. Lohduttaakseen veljeään Ulpu tekee lämpimiä voileipiä, syöttää Kiviä ja kaataa lasiin maitoa (MK, 76).

Syömistä ja ruokaa voi pitää Ulpun ystävänä. Myllymäki kuvaa ruokaa Ulpun parhaaksi ystäväksi (Myllymäki, 2007, 61). Ruoka on keino paeta, ajatukset ruuasta täyttää mielen ja vie tilan hankalilta ajatuksilta omaan painoon tai kiusaamiseen liittyen. Ulpu

käsittelee tunteita ja ajatuksia ruuan avulla. Hän syö suruun ja iloon, hän lohduttaa itseään ruualla. Hän lohduttaa myös muita ruualla.

5.2.5 Ystävä

Paanasen (2012, 96) tutkimuksen mukaisesti Ulpu ”liittoutuu” toisen kiusatun kanssa. Ulpu viettää aikaa yksin tai muiden touhuja seuraten. Hänellä ei ole vastavuoroisia kontakteja samanikäisiin nuoriin. Ulpun tanssitunneilla on tyttö, joka on muiden tyttöjen tärkein kiusaamiskohde. Ulpu nimeää hänet sukkahousutyttöksi, koska hänellä oli rikkinäiset sukkahousut ja hän erottuu siten muista tytöistä. Myöhemmin, kun Ulpu on pettynyt Siljaan ja haluaa kostaa tälle, hän saa apua yllättävältä taholta: Sukkahousutyttö, Juulia, tulee Ulpun piilopaikkaan ja auttaa Ulpua sytyttämään Siljan hiustukon palamaan. Hiukset eivät kuitenkaan syty. Juulia keksii, että he voisivat hukuttaa käpyyn kiedotut hiukset. Hän heittää kävyn vesitynnyriin ja hakkaa sitä kepillä. Hän sanoo Siljaa nädäksi ja se on Ulpulle hyvin merkittävää: Juulia käyttää Ulpun sanaa. (MK, 110–114.) Juulia ei kyseenalalaista Ulpun toimintaa, vaan haluaa vilpittömästi auttaa. Ulpu saa ihan oikean, oman ystävän.

Upulla on yhtäkkiä edessään kesä, johon kuuluu ensimmäistä kertaa ystävä. Tytöt liikkuvat yhdessä, he puhuvat ja viihtyvät toistensa seurassa. Ulpun ja Kivin osat kääntyvät, kun Kivi haluaisi olla heidän seurassaan. Upulla on pitkän, ystävän kanssa jaetun kesän jälkeen edessään syksy, jolloin hän aloittaa koulun ystävän kanssa. Ystävän saaminen on selviytymisessä käännekohta. Ulpu on ollut ulkopuolinen ja tuntenut kateutta tai ärtymystä seuratessaan muiden nuorten yhteistoimintaa. Yhtäkkiä ruualla ei ole enää merkitystä, hän oli onnellinen ruuasta huolimatta:

Olin yhtäkkiä järisyttävän tietoinen siitä, että siinä me olimme, juuri me kaksi, eivätkä ketkään muut. Ase oli sellainen hetki, että tajusin vahvasti, miten hyvä minun oli olla [...].eikä sillä tuntemuksella ollut mitään tekemistä sen kanssa, että vatsani oli täynnä pitsaa. (MK, 120.)

Lopussa kuvataan miten tytöt makaavat vierekkäin ja heidän eriväriset hiuksensa sekoittuvat toisiinsa. Teos loppuu kohtaukseen, jossa Juulia on Ulpun sängyllä ja Ulpu lattialla. Ulpun jalat on kassissa ja Juulia työntää sinne omansa. Tyttöjen varpaat

kutittavat toisiaan. Tästä tulee vahva mielle yhtymä Gordon ym. (2010, 180) kommenttiin tyttöjen välisestä fyysisyydestä ja sen merkityksestä ystävyys-suhteissa.

6 KOHDETEOSTEN OPETTAVUUS JA HOITAVUUS

Tässä kappaleessa kokoon muutamia keskeisiä kohdeteoksissa ilmeneviä selviytymiseen liittyviä merkityksiä. Lisäksi pohdin henkilö hahmojen resilienssiä eli selviytymiskykyisyyttä ja teosten käyttökelpoisuutta nuorten kirjallisuusterapiassa.

Sarmavuori (Sarmavuori 2011, 126–127) tuo esille, että Gunilla Mullyn koulumaailmassa tehdyn tutkimuksen mukaan murrosikäiset haluavat kaunokirjallisuutta lukiessa oppia elämästä ja yhteiskunnasta. He haluavat löytää itsensä tekstien kautta. Tärkeää olisi keskittyä käsittelemään kirjallisuuden avulla eettisiä ongelmia. Käsiteltävien tekstien pitäisi olla lähellä oppilaiden omia kokemuksia ja teksteillä olisi näin ollen tarttumapintaa heidän elämässään. Karasma (2013, 169) tuo esille samansuuntaisesti, että realistinen, vaikeista asioita kirjoitettu lastenkertomus auttaa lasta todellisuuteen kasvamisessa ja lähiympäristöön orientoitumisessa.

Teoksista Sofia ja karhunkynsi on selkeästi pienemmille lapsille tarkoitettu kuin Marenkikeiju. Sofia ja karhunkynsi tarjoaa mielestäni lapsilukijalle mallia siitä, että kiusaamiseen voi vaikuttaa. Siinä tuodaan esille aikuisten merkitys asioiden hoitamisessa. Yksin asioita miettiessä vaikeudet kasvavat yleensä suuremmiksi. Teoksessa annetaan malli siitä, että ystävien kanssa asioiden jakaminen saa isot asiat helpommin hallittaviksi. Satu Verho (2005, 56) tuo esille samansuuntaisesti, että *Sofia ja karhunkynsi* –teoksessa on nähtävissä vahvasti opettavainen ote. Toinen merkittävä asia teoksessa on mielestäni fantasiamaailman läsnäolo. Sen voisi ajatella lohduttavan lapsilukijaa, joka eläytyy Sofian kohtaloon. Sofialla on pakopaikka, jota ei kukaan voi häneltä viedä.

Ulpun selviytymiskeinot ovat erilaiset kuin Sofian. Hän vähättelee muiden tekemisiä ymmärtämisen sijaan, toisaalta hän elää hyvin voimakkaasti haavemaailmassaan.

Siellä hän on ihailtu, taitava ja kunnioitettu; päinvastoin kuin reaali maailmassa. Ulpu purkaa tunteensa ruokaa ja syömiseen; vaikeudet ikään kuin unohtuvat syödessä tai ruuasta haaveillessa. Ulpun selviytymiskeinot ovat käyttökelpoisia reaali maailmassa, vaikkakaan eivät välttämättä erityisen esikuvallisia. Sofian tavoin myös Ulpulle ystävän saaminen on käännekohta. Yhteistä kohdeteosten nuorten selviytymiskokemuksille on fantasiamaailman merkitys. Fantasiamaailman merkitys on mielestäni monitahoinen. Se on paitsi pakopaikka myös voiman antaja. Lisäksi se luo yhteyden menneeseen. Fantasiamaailma antaa tunteen hallinnasta silloin kuin reaali maailmassa asiat ovat sekaisin. Kohdeteoksista on luettavissa vihjeitä siitä, miten toimia kiusaamistilanteissa. Aikuisiin turvautuminen ja tunteiden käsittely joko puhumisen tai toiminnallisuuden kautta, sekä rohkeus ystäväystyä muiden kuin kiusaajien tai seuraajien kanssa, tarjotaan keinoiksi selviytyä kiusaamisesta ja sen kanssa.

Resilienssistä eli selviytymiskykyisyydestä kertoo molempien kiusattujen henkilö hahmojen halu selviytyä. Kumpikin saa voimavarojaan käyttöön eikä menetä itseluottamustaan kokonaan. Sofian resilienssistä kertoo myös se, että hän päättää turvautua aikuisiin. Molempien hallinnantunne selviytymisestä kasvaa teoksen edetessä ja he alkavat nähdä tulevaisuudessa toivoa.

Kirjallisuusterapia käyttää kirjallisuutta apukeinona kuntoutuksessa, aktivoimisessa ja parantamisessa. Sitä voi hyödyntää myös kriisin läpikäymisessä tai mielenterveyden häiriöiden ennaltaehkäisyssä. Mäki & Kinnunen tuovat esille Harjunkosken ajatuksen siitä, että kirjojen henkilö hahmot toimivat samastumisen kohteina. (Mäki & Kinnunen 2002, 35–36, 62.) Lasten kirjallisuusterapiassa voidaan käyttää paitsi lyhempiä tekstejä myös kokonaisia kirjoja. Kirjan ollessa välineenä siitä luetaan jokaisella tapaamiskerralla katkelma. Toinen vaihtoehto on, että opettaja/terapeutti kertoo kirjasta omin sanoin. (Mäki 2009, 240.) Mielestäni molemmat kohdeteokset voisivat toimia terapeuttisen työn tukena, koska selviytymisen teema kantaa teoksia alusta loppuun. Niissä on kuvattu erilaisia tapoja käsitellä paitsi vaikeuksia myös omia tunteita ja nämä ovat molemmat terapiatyöskentelyssä keskeisiä asioita. Paitsi varsinaisessa kirjallisuusterapiassa, mielestäni teoksia voisi käyttää alakoulun kaunokirjallisuuden käsittelyssä. Teosten kautta voisi nostaa esille koulukiusaamista, sen syitä ja seurauksia ja erilaisia rooleja.

7 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmani tarkoituksena oli esitellä koulukiusaamista ilmiönä ja tutkimuskohteena sekä analysoida kahden valitun nuortenkirjallisuuden teoksen selviytymiskuvauksia fenomenologis-kognitiivis-psykologisesta näkökulmasta. Tarkoituksena oli myös etsiä yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia kaunokirjallisen ja muun kirjallisuuden välillä fenomenologisen tutkimusotteen mukaisesti.

Sofia ja karhunkynsi ja *Marenkikeiju* -teoksissa päähenkilöillä on erilaisia selviytymiskeinoja, mutta molemmat selkeästi pyrkivät selviämään. Yhteistä molemmille teoksille on unelmoinnin ja taikakeinojen käyttö selviytymiskeinoina. Ystävystyminen muiden lasten kanssa on myös tärkeä keino selviytyä ja pärjätä kiusaamisesta huolimatta. Hankalasta tilanteesta pakeneminen on molemmissa teoksissa looginen keino selvitä kiusaamisen suhteen. Lähellä olevien aikuisten, kuten vanhempien ja opettajien avun voi nähdä kaksijakoisena; se voi sekä lisätä että vähentää kiusaamista. Tunteita henkilöahmot käsittelevät eri tavoilla; puhumalla, itsekseen miettimällä, ymmärrystä hakemalla, syömällä ja fantasiamaailman avulla. Molempia teoksia voi edellä mainittujen piirteiden vuoksi käyttää terapeuttisesti ja opetuksellisesti.

Kiusaaminen on yleinen ilmiö. Sen seuraukset ovat pahimmillaan musertavat. Nuortenkirjallisuudessa kiusaamisteemaa on tutkittu Suomessa vähän, joten mielestäni oma tutkielmani tuo tähän kenttään uutta tietoa. Kiinnostukseni lapsilukijoiden näkökulmaa kohtaan heräsi tutkielmaa tehdessä ja sitä olisi kiinnostavaa tutkia jatkossa. Mielenkiintoisena jatkotutkimuskohteena voisi olla myös fantasiamaailman ja -kirjallisuuden merkitys nuorisoiikäisille; nousivathan fantasiaelementit voimakkaasti esille omassa tutkielmassani.

LÄHTEET

Kohdeteokset

Kiehelä, Silja 2003. *Sofia ja karhunkynsi* [=SK]. Helsinki: WSOY.

Lähteenmäki, Laura 2007. *Marenkikeiju* [=MK]. Helsinki: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

Julkaistut

Gordon, Tuula, Elina Lahelma & Janet Holland 2004. Ystäviä vai vihollisia? Tulkintoja tyttöjen vuorovaikutussuhteista koulussa. Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 169–190.

Heikkilä-Halttunen, Päivi & Rättyä, Kaisu (toim.) 2003. *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Helsinki: Hakapaino Oy.

Härkönen, Marketta 2001. Koulun kiusatut ja kingit. Teoksessa Tuula Korolainen (toim.), *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Hämeenlinna: Karisto Kirjapaino Oy, 261–267.

Kajannes, Katriina 2000. Kognitiivinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Kajannes, Kaarina & Leena Kirstinä (toim.), *Kirjallisuus, kieli ja kognitio*. Helsinki: Yliopistopaino, 48–80.

Karasma, Katri ja Pirjo Suvilehto. 2014. *Ihmejuttuja ja tavattomia tarinoita: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden maailma*. Helsinki: Avain.

Karasma, Katri 2014. Realismista fantasiaan. Teoksessa Karasma, Katri & Pirjo Suvilehto, *Ihmejuttuja ja tavattomia tarinoita: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden maailma*. Helsinki: Avain, 158–183.

Kivi, Arja 2009. Nuorten toimintaterapiaa kirjallisuusterapeuttisin menetelmin. Teoksessa Mäki, Silja & Pirjo Arvola (toim.), *Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 1*. Porvoo: WS Bookwell Oy, 186–211.

Kokkonen, Sara 2015.. Koulukiusaaminen tyttöjen koululaisromaaneissa. *Kasvatus & Aika* 4/2015. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=736

Korolainen, Tuula (toim.) 2001. *Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Helsinki: Tammi.

Käyhkö, Mari 2011. Koulu tyttötutkimuksen näyttämönä. Teoksessa Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen (toim.), *Entäs tytöt. Johdatus tyttötutkimukseen*. Jyväskylä: Bookwell Oy, 89–134.

Luukkonen, Anu-Helmi 2010. Bullying behaviour in relation to psychiatric disorders, suicidality and criminal offences. Väitöskirja Oulun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta. Tampere: Juvenes Print. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514263019.pdf>

Lääperi, Pirjo 2016. Resilienssi auttaa vastoinkäymisissä. *Tunne & Mieli*. 1/2016. <http://mtkl.fi/resilienssi-auttaa-vastoinkaymisissa/>

Mäki, Silja, Pirjo Arvola, Seija Hämmäinen, Sirpa-Maija Harjunkoski, Tarja Ruohonen, Heidi Nummila & Marjatta Mäkinen 2009. *Tarina tukee lasta: opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan*. 2. Helsinki: Duodecim.

Mäki, Silja & Pirjo Kinnunen 2002. Lasten- ja nuorten kirjallisuusterapiasta. Teoksessa Juhani Ihanus (toim.), *Koskettavat tarinat. Johdantoa kirjallisuusterapiaan*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 35–78.

Mäki, Silja 2009. Sanataide herättää tunteet ja unelmat. Teoksessa Silja Mäki & Pirjo Arvola (toim.), *Tarina tukee lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2*. Porvoo: WS Bookwell Oy, 220–253.

Myllymäki, Maija-Kaisa 2007. Ystävännätkä. *Onnimanni: Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin tiedote* (4), 60–61. 2012

Ojanen, Karoliina, Karoliina Ojanen, Heta Mulari & Sanna Aaltonen 2011. *Entäs tytöt: johdatus tyttö tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Pölkki, Minna 2015. Koulukiusaaminen voi vinouttaa koko elämän. Helsingin sanomat 9.11.2015. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1446996069224>

Rättyä, Kaisu 2003. Nuorten romaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä (toim.), *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanin 2000-luvun taitteessa*, 170–198.

Rättyä, Kaisu 2000. Hallila, Mika & Tellervo Krogerus (toim.), Nuorisokirjallisuudentutkimuksen uudet kuviot. Teoksessa *Rajatapauksia. Kirjallisuudentutkijainseuran vuosikirja 53, 2000*, 125–130.

Salmivalli, Christina 2010. *Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja*. (2. uud.) p.) Jyväskylä: PS-kustannus.

Sarmavuori, Katri 2011. *Opi ja ohjaa lukemista*. Helsinki: Avain.

Julkaisemattomat

Paananen, Johanna 2012. *Tyttöjen koulukiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä Maria Aution nuortenromaanissa Paperisudet*. Suomen kirjallisuuden Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto. <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/83296/gradu05698.pdf?sequence=1>

Smolander, Hanna-Kaisa, 2016. *En tiennyt, että siihen voisi saada apua: koulukiusaamisesta selviytyminen kiusaamisen aikana ja myöhemmin elämässä.* Kasvatustieteen Pro gradu-tutkielma. Tiivistelmä. Turun yliopisto. <http://www.doria.fi/handle/10024/124568>

Verho, Satu 2005. *Kiusaajat ja uhrin ymmärrystä etsimässä: kiusaamisteema 2000-luvun lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.* Suomen kirjallisuuden sivuainetutkielma. Tampereen yliopisto. Lähde on tekijän hallussa.
